№ 241 Դեկտեմբերի 25 1881 Դեկտեմբերի 25 № 241

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ: Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ· Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և տօն օրերից):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

„ՄՇԱԿ"

ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ ԼՐԱԳԻՐԸ

ՍԿՍԵԱԼ **1882** ԹՒԻՆ

(ՏԱՍՆ ԵՒ ՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Կը հրատարակվի նոյն դիրքով և նոյն պրօգրամմայով:

ՊՐՕԳՐԱՄԱ. I. Տէրութեան կարգադրութիւններ, II. Առաջնորդող յօդուածներ, III. Ներքին տեսութիւն, IV. Արտաքին տեսութիւն, V. Խառն լուրեր, VI. Հեռագիրներ, VII. Ֆելիետօն կամ Բանասիրական, VIII. Յայտարարութիւններ:

ԼՐԱԳՐԻ ՏԱՐԵԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ, 10 րուբլ է, կէս տարվան 6 ր., իւրաքանչիւր ամսին 1 րուբլ: Հատով համարները 5 կոպէկ:

Գրվել կարելի է խմբագրութեան մէջ հետեւեալ հասցէով. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

«Մշակի» տաս տարվայ տարեդարձը:—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Կանոններ տնային մատեանների: Նամակ Գանձակից: Ներքին լուրեր:—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Ֆրանսիա: Արտաքին լուրեր:—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ:—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ: — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ: Դաւիթ բէկ:

„ՄՇԱԿԻ" ՏԱՍ ՏԱՐՎԱՅ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ

Դարձեալ մի քանի օր և կը լինի յունվարի 1-ը 1882 թւի: Դարձեալ մի քանի օր և „Մշակը" կը հասնի իր գոյութեան տաս տարվայ տարեդարձին:

Ուղիղ տաս տարի սրանից առաջ, յունվարի 1-ին 1872 թւին հրատարակվեցաւ „Մշակի" առաջին համարը: Առաջին համարի հրատարակման րոպէին մենք ընդամենը ունէինք 50 բաժանորդ:

Տեսնելով որ գործը անհնարին կը լինի առաջ տանել, մենք ստիպվեցանք շատերին նամակներով դիմել որ օգնեն մեզ թերթը տարածելու,—և այն ժամանակ գրեթէ ամեն կողմից ստացանք պատասխան, թէ հայոց լրագրութեան անունը այն աստիճան կոտրված է, որ հայերը այլ ևս չեն հաւատում որ մի հայոց թերթ կարող է մի օրինաւոր բան լինել: Լրագրի բաժանորդական թերթերը որ մենք ուղարկած էինք այլ և այլ քաղաքներ, մեծ մասամբ մեզ արհամարհանքով վերադարձնում էին:

Թիֆլիսում ապրող հայ համալսարանականները, բոլորն էլ յարգված և քաղաքում դիրք ունեցող մարդիկ, դիմում էին մեզ հետեւեալ հարցերով. „Ասացէք, խնդրեմ, ո՞ւմ համար էք կամենում հրատարակել հայոց մի թերթ, մի՞թէ կան մարդիկ, որոնք հայերէն գիտենան, կամ պահանջ ունենան հայերէն կարդալ: Համալսարանականները պէտք չունեն ձեր լրագրի մէջ, քանի որ ձ ե զ ա ն ի ց ի՞նչ պէտք է սովորեն այն մարդիկ, որոնք իրանք մտաւորապէս զարգացած են, իսկ ամբոխը հայերէն չը գիտէ: Վերջապէս հայ բարձր ուսում ստացածը մի բան կարդալու համար պէտք չունի հայերէն լեզուով յօդուածներ կարդալու, նա այլ և այլ լեզուներ գիտենալով, կարող է և օտար լեզուով կարդալ"

Կային և այնպիսի խելօք հայ համալսարանականներ, որոնք ուղղակի մեր երեսին ասում էին թէ հայոց կամ վրաց, մի խօսքով տեղական լեզուով լրագիր հրատարակելը կատարեալ յիմարութիւն է: Կային և այնպիսիներ, որոնք մեզ մարգարէանում էին թէ շատ շատ մի վեց ամիս կարող ենք լրագիր հրատարակել, իսկ յետոյ, այլ ևս ինքնուրոյն յօդուածների պաշար չունենալով, ստիպված կը լինենք լցնել լրագրի էջերը թարգմանութիւններով. այդպիսով լրագիրը, ասում էին խելօք համալսարանականները, կը կորցնի իր հետաքրքրութիւնը մի քանի ամսից, գուցէ մի քանի շաբաթից յետոյ և ինքն իրան կոչնչանայ:

Բայց չը նայելով այդ բոլոր մարգարէութիւնների, արգելքների, արհամարհանքի, թշնամութեան, նախանձի, ծաղրածութեան, անտարբերութեան, մեր լրագիրը որ յունվարի 1-ին ունէր միայն 50 բաժանորդ, նոյն 1872 թւի վերջը ունեցաւ արդէն մօտ 500 բաժանորդ: Եւ փոխանակ մի քանի ամիս գոյութիւն ունենալու, ահա տաս տարի է որ գոյութիւն ունի:

Վեց տարուց յետոյ ամենօրեայ դառնալով „Մշակը" յանկարծ ստացաւ 900 յետոյ 1000 բաժանորդ և այժմ ամեն տարի մեր բաժանորդների թիւը մի քանի հարիւրով աւելանում է:

Այլ ևս քանի տարի է որ մենք ոչոքին չենք դիմում, ոչոքից չենք խնդրում գրվել մեր լրագրին,—և նա ինքն իր հաստատ ոտների վրա կանգնած, դարձել է հայոց հասարակութեան համար մի անհրաժեշտ, կենսական պահանջ:

ԴԱՒԻԹ ԲԷԿ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԷՊ

(1722—1728)

—

Ի.

Մի և նոյն գիշերում, երբ Ջէվու բերդը պաշարված էր, երբ մօլլաների գլխաւորը մէչէտի ամբիոնից բորբոքում էր մահմեդականների կատաղի վրէժխնդրութիւնը քրիստոնեաների դէմ, երբ Դաւիթ-բէկի մարդիկը բերդի մէջ զանազան գաղտնի որոգայթներ էին լարում, երբ խանը վէզիրի հետ ունեցած աղէտաւոր խորհրդից յետոյ, դիւանատան փառաւոր դահլիճում նստած, տալիս էր իր աւագանիին իր սարսափելի հրամանը,—մի և նոյն գիշերում, երբ կանանոցի բոլոր սենեակների ճրագները հանգած էին, մի սենեակում միայն լոյս էր երեւում: Դա մեզ ծանօթ փարիշանի տիկնոջ՝ Ջուբէյիդա խանումի սենեակն էր:

Այդ սենեակը, որ մի քանի ժամ առաջ կատարեալ անկարգութեան մէջ էր գտնվում, այժմ ներկայացնում էր կարգ, չքեղութիւն և նրբութեան հասցրած վայելչութիւն: Վարդագոյն թաւիշով պատած, ոսկեթել փունջերով զարդարած մութաքաները իրանց պատշաճաւոր տեղումն էին: Նաշխուն գորգերի երեսի վրա սփռած էին աւելի փափուկ օթոցներ քիշմիրի ամենաթանգագին շալերից: Մի կողմում պատրաստած էր գեղեցիկ անկողին, որ բուրում էր ամենաքնքոյշ անուշհոտութիւններով:

Արծաթեայ մատուցարանների վրա դրած էին չինէական հիանալի շիշեր, լցրած զանազան տեսակ շէրբէթներով, իսկ նրանց մօտ շարված էին նոյնպէս արծաթեայ մեծ-մեծ գաւաթներ, նկարված գեղեցիկ քանդակներով: Մի կողմում դրած էր թանգագին ղէլյանը, որի գլուխը զարդարած էր ֆէրուզայի քարերով: Բուխարու մէջ, մեղմութեամբ վառվող կրակի վրա, եփ էր գալիս անուշահոտ սուրճը:

Դէպի որ կողմ և նայում էիր, աչքի էր զարկում չքեղութիւն, փափկութիւն, զարդարանք, մինը միւսից աւելի գեղեցիկ: Իսկ այդ բոլոր վայելչութիւնների մէջ միայն սենեակի թագուհին ներկայացնում էր մի տխուր, գունաթափ հակապատկեր: Նա նստած էր մութաքայի վրա, մեծ հայելու առջև, որ դրած էր ոսկեայ շրջանակի մէջ: Աղախինը խնամքով սանտրում էր նրա սև գիսակները և զանազան ձևերով գանգուրներ էր տալիս:

—Ես խիկոյն կը պատրաստեմ ձեզ, նազելի տիկին, ասում էր աղախինը, շարունակելով իր գործը:—Մի վախեցէք, աշխատեցէք, որքան կարելի է, ձեր սիրտը ուրախ պահել. դա աւելի մեծ փայլ կը տայ ձեր գեղեցկութեանը: Ձեր դէմքը չափազանց գունաթափ է: Դուք գիտէք, որ խանը չէ սիրում գունաթափ դէմքը: Վնաս չունի, ես դրա ճարը կանեմ. հարկաւոր է միայն ձեր թշերը փոքր ինչ շփել ք ա ն ի լ ի արաղով, իսկոյն վարդի գոյն կը ստանան:

—Քանիլի արաղը լաւ չէ, սաստիկ այրում է, ասաց տիկինը հառաչելով:

—Այրում է, ուղիղ է, բայց կարմիր գոյն է տալիս:

—Զզուելի բան է, կրկնեց տիկինը.—սաստիկ հոտում է:

—Այդ ոչինչ. ես յետոյ կօծեմ ձեր թշերը վարդի իւղով և արաղի հոտը կը կորչի:

Տիկինը այլ ևս չը հակառակեց: Աղախինը նստած էր նրա ետեւի կողմում, սանտրում էր մազերը: Նա շուտ-շուտ նայում էր հայելու մէջ տեսնելու տիկնոջ դէմքի արտայայտութիւնը:

—Ուրախ, որքան կարելի է, ուրախ ձևացրէք ձեզ, ասում էր նա, թեքվելով դէպի հայելին:—Ապա մի ժպտացէք, տեսնեմ:

Տիկինը ջանք արաց ժպտալու:

—Այդ ինչ տեսակ ժպիտ է, նկատեց աղախինը, ցոյց տալով իր հմտութիւնը:—Դուք երբ որ ժպտում էիք, ձեր ամբողջ դէմքը, կարծես, խօսում էր մի տեսակ հրեշտակային անոյշ բարբառով, որ բովանդակում էր իր մէջ երկնային մուզիկայի ամենաքաղցր հնչիւնները: Ձեր թշերի վրա յայտնվում էին երկու գեղեցիկ փոսիկներ: Այդ փոսիկները տեսնելով, խանը միշտ յիշում էր բանաստեղծի երգը, որ իր սիրուհու թշերի երկու փոսիկները նմանեցնում է Մուհամմէդի դրախտի մէջ գտնված երկու աւազաններին, որոնք բովանդակում են իրանց մէջ անմահութեան ջուրը:

Տիկինը ոչինչ չը պատասխանեց: Ցաւալի դառնութեամբ լցված էր նրա սիրտը: Նրա դէմքը ժպտալ չէր կարող: Աղախինը շարունակեց.

—Իսկ ձեր գեղեցիկ աչքերը, տիկին,—ներեցէք համարձակութեանս,—սաստիկ հանգած են երեւում: Չը գիտեմ ինչու այս գիշեր այսպէս կորցրել են իրանց պայծառ փայլը:

Տիկնոջ գեղեցիկ աչքերը աւելի նսեմացան. արտասուքը հեղեղեց նրանց:

—Դու չը գիտես, փարիշան, ասաց նա վշտալի ձայնով.—դու չը գիտես, այս գիշեր ես որքան տանջվեցայ, որքան ցաւեր կրեցի սիրելի երեխայիս պատճառով: Բայց դարձեալ պէտք է աշխատեմ ուրախ ձևանալ, դէմքս զուարթ պահել, աչքերիս հրապուրիչ արտայայտութիւն տալ և յակամայից ժպտալ, ծիծաղել... որովհետև իմ տէրը, իմ իշխանը բարեհաճել է այս գիշեր իմ տխուր օթեանին այցելութիւն գործել...: Այո, ես տխրելու իրաւունք չունեմ... որովհետև իմ սիրտը ինձ չէ պատկանում... ես պիտի նրա մէջ խեղդեմ իմ բոլոր զգացմունքները, իմ բոլոր կրքերը... և պիտի կեղծեմ... միայն թէ կարողանամ իմ տիրոջը հաճոյ երեւալ... որ չը ձանձրացնեմ նրա ուրախութեան րոպէները...:—Գիտես, փարիշան, այդ ինչ տանջանք է... գիտես, որքան հոգեկան մեծ զոհաբերութիւն հարկաւոր է դրա համար...

—Գիտեմ... ասաց խեղճ աղախինը:—Ամբողջ հինգ տարի է, որ ես ծառայում եմ ձեզ մօտ. ես միշտ նկատել եմ ձեր տխուր ժպիտը, միայն արտասուքի կաթիլների միջից, ինչպէս անձրեւային կաթիլների միջից թէև անցնում են արեգակի ճառագայթները, բայց լաւ չեն ջերմացնում...

—Այո, հինգ տարի է, կրկնեց տիկինը.—բայց իմ այստեղ լինելու եօթն տարի է: Այդ եօթն տարվայ ընթացքում իմ վիճակը եղել է մի ողորմելի վարձկան կնոջ դրութիւն, որ իր սէրը վաճառում է.... Նա կամայ-ակամայ պէտք է զուարճացնէ իր այցելուին, որովհետև դրա համար վարձված է. նրան վճարում են...

—Փարիշան, առաջ տարաւ նա.—դու որ և իցէ ժամանակ սիրել ես:

—Սիրել եմ, տիկին:

—Ուրեմն կարող ես երեւակայել, թէ որքան ծանր, որքան անախորժ բան է, երբ մարդ ակամայ ստիպված է սիրող ձևանալ մէկին, երբ նրան սիրել կարող չէ: — Փորձել ես մի այսպիսի բան:

—Փորձել եմ, տիկին....

Աղախինը մտաբերեց իր նոյն գիշերվայ ծանր փորձը դռնապանների գլխաւոր՝ Ասկար աղիի հետ:

Ջուբէյիդա խանումը ազգով յոյն էր, մի լաւ ընտանիքից. նրան խանը գերի բերեց Էրզրումի կողմերից, երբ եօթն տարի առաջ իր աւազակային խմբերով գնացել էր այն կողմերում աւապատակութիւններ անելու: Նրա հայրը խոստացաւ հինգ հազար ոսկի տալ խանին, միայն թէ իր աղջիկը ազատէ գերութիւնից, բայց խանը չընդունեց: Գեղեցիկ Ջուբէյիդան մնաց նրա կանանոցում, բայց ընաւ փոխել չը կարողացաւ այն դաստիարակութիւնը, որ ստացել էր իր ծնողների բարեկիրթ ընտանիքում: Խանի հարեմը լիքն էր ամեն ազգի, ամեն կրօնի կնիկներով. բայց նրանց և ոչ մէկին այնքան անտանելի չէր հարեմական կեանքի ստրկութիւնը, որպէս զգայուն, անկեղծ Ջուբէյիդային:

—Այդ դեռ ևս ներելի է, փարիշան, երբ կինը, զանազան հանգամանքներից ստիպված, պարտաւորվում է իր սէրը վաճառել: Բայց անտանելին այն է, երբ կինը ստիպված է սէր ցոյց տալ, որովհետև վախենում է: Ոչ մի տեսակ անասունների մէջ այդ չէ լինում. միայն բռնակալ մարդը կարողանում է այդ անել տալ: Մենք ևս մի տեսակ հարկատուներ ենք, փարիշան, եթէ չը վճարենք պահանջված հարկը, ծեծելով կառնեն: Բռնակալի

Բայց արդեօք համալսարանականների թըշնամական տրամադրութիւնը դէպի մեր թերթը փոխվեց մեր գործունէութեան տասը տարվայ ընթացքում: Ոչ, նա նոյն է մնացել. բարձր ուսում ստացածներից մեր այժմեան 1300 բաժանորդների թւում հազիւ մի 25 հոգի կը գտնէք: Իսկ մեր բաժանորդների մեծամասնութիւնը կազմում է ժողովուրդը, ժողովրդի գրագէտ մասը, ազգի միջին դասակարգը. ուսուցիչներ, ուսանողներ, աշակերտներ, քահանաներ, վարժուհիներ, փոքրիկ պաշտօնեաներ, միջին դասակարգի կանայք և օրիորդներ, մանր վաճառականներ, գիւղական տանուտէրեր, արուեստաւորներ: Բացի սորանից մեր բաժանորդների թւում կան և հայ-լուսաւորչականներ և հայ-կաթօլիկներ և հայ-բողոքականներ:

Մեզ պահպանում է, ուրեմն, հայ ժողովրդի միջին գրագէտ դասակարգը և հետզհետէ „Մշակը“ սկսում է աւելի և աւելի բաժանորդներ և կարդացողներ ստանալ և ժողովրդի ստորին դասակարգի մէջ. արուեստաւորների, բանւորների, գիւղացիների և մինչև անգամ քաղաքի մշակների մէջ:

Ծիծաղելի կը լինէր, ի հարկէ, համեմատել «Մշակի» դրութիւնը մի որ և է ռուս կամ օտարազգի լրագրի հետ, որոնք շատ անգամ ունեն քսան հազար, քառասուն հազար, յիսուն հազար, հարիւր հազար բաժանորդներ: Բայց համեմատելով „Մշակ“ լրագրի դրութիւնը մեր եղած և այժմ գոյութիւն ունեցող հայոց միւս պարբերական հրատարակութիւնների հետ, մենք կարող ենք վստահութեամբ նայել մեր թերթի գոյութեան ապագայի վրա:

„Մշակի“ տասը տարվայ տարեդարձը մենք կարող ենք տօնել այն հաստատ համոզմունքով, որ մեր թերթը այլ ևս չի անհետանայ, որ նա կազմել է իր տասը տարվայ ծանր աշխատանքով մի հաստատ հիմք իր գոյութեան համար, որ նա երբէք ոչ ոքից օգնութիւն խնդրած չը լինելով, այժմ էլ ոչ ոքի օգնութեան կարօտ չէ, քանի որ նրա կողմն է հայոց ժողովրդի ամբողջ գրագէտ մասը, միջին դասակարգի համակրութիւնը:

Մեր թերթի տասը տարվայ տարեդարձին հասած մենք կարող ենք բարձրաձայն ասել հայ հասարակութեանը. տասը տարվայ ընթացքում մենք միմեանց հասկացանք և, քանի կերթայ, մեր խօսքը մեր միջին դասակարգից աւելի և աւելի խորը կերպով կը թափանցի ամբոխի մեծամասնութեան մէջ և մենք ու ժողովուրդը, քանի կերթայ, միմեանց աւելի և աւելի կը հասկանանք:

Բարձր շրջանների, համալսարանականների, հարստացած բուրժուաների, հայութենից օտարացածների, հայութիւնը արհամարհողների, մայրենի լեզու ատողների, միմիայն իրանց շահի ետևից ընկնողների, ժողովուրդը մոլորեցնողների և նրան հարստահարողների հետ մենք գործ չունենք: Մեր ուղղութիւնը, մեր գործունէութեան եղանակը և գործելու շրջանը արդէն նախագծվեցաւ մեր լրագրի գոյութեան տասը տարվայ ընթացքում, մենք գործ ունենք հայոց ազգի միջին դասակարգի հետ որ յենվում է ռուսահայերի մի միլիօն ամբոխի վրա, որի շրջանում, առանց կրօնի խտրութեան, հետզհետէ կաճեն մեր բաժանորդները, մեր կուսակիցները:

„Մշակի“ ժողովրդի մէջ տարածվելը շինծու, արուեստական բան չէ, այլ ընթանում է իր բնական կանոնաւոր ճանապարհով: Հայ ամբոխը, որից դուրս են գալիս „Մշակին“ համակրողները, սկսել է արդէն հասկանալ և, քանի կերթայ, մանաւանդ եթէ նպաստեն մեզ աջող հանգամանքները, աւելի և աւելի կը հասկանայ որ մենք խօսում ենք նրա համար, գործում ենք նրա համար, ապրում ենք նրա համար:

„Մշակը“ իր գոյութեան տասը տարվայ տարեդարձին հասած, կարծում ենք, որ արդէն կատարեալ իրաւունք ունի իրան անուանել ազգային և ժողովրդական թերթ:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՆՈՆՆԵՐ

Պետական և հասարակական հիմնարկութիւնների, տան տէրերի, հիւրանոցների տէրերի, քարվանսարաների համար և այլն, որոնց հիման վրա նրանք պէտք է պահեն տնային մատեաններ և հասցէների թերթիկներ:

§ 1 Իւրաքանչիւր տանտէր, մասնաւոր, հասարակական, պետական կամ եկեղեցական տների կառավարիչ կամ վերակացու, նոյնպէս և հիւրանոցների, իջևանների կահաւորված սենեակների, կայարանների, քարվանսարաների և դուխանների պահողներ պարտաւորվում են որոշված ձևով պահել տնային մատեաններ և արձանագրել նրանցում տան մէջ մշտապէս, կամ ժամանակաւորապէս ապրող բոլոր անձանց, առանց բացառութեան: Բացի այդ վերոյիշեալ անձինք պարտաւոր են տան մէջ կացողների ամէն տեսակ փոփոխութեան մասին, որ պատահել է զանազան պատճառներից, յայտնի բլանկների վրա տեղեկութիւն գրել և ուղարկել իրանց պօլիցիական բաժինը 12 ժամվայ ընթացքում:

Ն կ ա տ. Այն տների մէջ, որտեղ կան հիւրանոցներ, քարավանսարաներ, կայարաններ, կահաւորված սենեակներ և այլն այդպիսի հիմնարկութիւնների տէրերը անցաթղթերի կանոնների XIV բաժնի 343 յօդուածի հիման վրա ընդհանուր կանոնների համեմատ տեղեկութիւն են տալիս եկողների և նրանց սենեակների մէջ բնակվողների մասին, նոյնպէս և գնացողների մասին:

§ 2 Պօլիցիայից նշանակված օրը տանտէրերը և կառավարիչները պէտք է արձանագրեն տնային մատեանում տան մէջ ապրող բոլոր անձանց առանց բացառութեան թէ արական և թէ իգական սեռի, ինչ հասակի և կոչման էլ լինեն նրանք, պօլիցիայից նշանակված յայտնի օրը, առաւօտեան մինչև 8 ժամը:

§ 3. Համեմատ 2 յօդուածի տնային գրքի մէջ պէտք է արձանագրվեն ա) տան տէրերը, նրանց ընտանիքը և ծառաները, բ) տան մէջ բնակվողները, նրանց ընտանիքը և ծառաները, գ) Թիֆլիս եկողները և կամ տան տէրերի մօտ կամ տան մէջ բնակվողների մօտ մնացողները և եկողների ծառաները:

Ն կ ա տ. Եկւորները պէտք է արձանագրվեն տնային գրքի մէջ մինչև անգամ այն դէպքում, եթէ նրանք նոյն օրը թողնեն Թիֆլիսը:

§ 4. Թիֆլիսի բոլոր բնակիչներին յայտնի օրը որոշված գրքի մէջ արձանագրելուց յետոյ տան տէրերը, կառավարիչները և վերակացուները 12 ժամվայ ընթացքում պարտաւոր են արտագրել գրքից առանձին հասցէների թերթերի վրա երկու օրինակ և ուղարկել իրանց պօլիցիական բաժինը:

§ 5. Երբ տանտէրերը, կառավարիչները, վերակացուները և այլն կը կատարեն վերոյիշեալ կանոնները, այնուհետև իւրաքանչիւր փոփոխութեան մասին, որ կը պատահի տան բնակիչների մէջ՝ մահուան, տան կենոդի տեղափոխութեան, ծառային արձակելու, մի նոր եկւորի կամ գնացողի պատճառով գրքի մէջ հարկաւոր նշանն անելուց յետոյ իրանց պօլիցիական բաժնին ուղարկում են 2 օրինակ հասցէի թերթեր 12 ժամվայ ընթացքում կատարված փոփոխութենից յետոյ:

§ 6. Եթէ տան տէրերը, կառավարիչները կամ վերակացուները չը գիտեն ռուսաց լե-

---

անգթութիւնը տարածվում է և կնոջ առագաստի վրա: Կոյր է նա, որ հարեմի մէջ սէր, երջանկութիւն և բանաստեղծական դուարճութիւններ է տեսնում...

Փարիչանին շատ հաճելի էր լսել իր տիկնոջ դառն բողոքը: Ամբողջ հինգ տարի նա կատարել էր մի անբաղդ դատաւորի պաշտօն. միշտ լսել էր նրա գանգատները, միշտ տեսել էր նրա աչքերի արտասուքը, բայց ոչինչով չէր կարողացել բուժել նրա վիրաւորված սիրտը կամ դարման դնել նրա ցաւերին: Իսկ այդ գիշեր փոքր էր մնում, որ նա բաց անէր իր ծածկամտութեան փականքը և ուրախալի խօսքերով աւետէր նրա փրկութիւնը, ասելով.—«Նազելի տիկին, մի քանի ժամ ևս համբերութիւն ունեցիր, և դու իմ ձեռքով ազատված կը լինես».... Բայց նա չասաց այդ խօսքերը, թողեց նրան անգիտութեան մէջ,—չասաց, թէ ինչ էր կատարվում նրա չորս կողմում, և ինքը ինչ սարսափելի դեր պիտի կատարէր ընդհանուր տագնապի րոպէում, երբ սուրն ու հուրը պիտի մահ տարածէին ամեն տեղ.... Նա միայն շտապեցրեց իր տիկնոջը, որ շուտով պատրաստվի, որովհետև խանի նրա մօտ գալու ժամը մօտենում էր:

Նա միայն մխիթարեց վշտացած տիկնոջը, ասելով.

—Հոգս մի անիր, տիրուհի, Աստուած ողորմած է. ձմեռվայ դառնաշունչ օրերից յետոյ գալիս են գարնան կենսաբեր օրերը. գիշերվայ խաւարին յաջորդում է առաւօտեան պայծառ արշալոյսը: Մարդու կեանքի մէջ էլ այսպէս օրերի և եղանակների փոփոխութիւններ են լինում. լաւը յաջորդում է վատին, լոյսը յաջորդում է խաւարին...

Փարիչանը քահանայի աղջիկ էր. նա թէև կարդալ չէր իմանում, բայց բաւական զարգացած էր. հօր տան դաստիարակութիւնից նա պահել էր շատ բան, շատ լուսաւոր հայացքներ կեանքի ու նրա պայմանների վրա: Երբեմն հայոց աղջիկները զանազան Մանգօների, Ագաղանների, Արղունների, Բաթուների և մօղօլական այլ թագաւորների կանանոցներում առաքելուհիների սրբազան պաշտօն էին կատարում, իրանց գեղեցկութեան և սիրոյ հետ մտցնում էին քրիստոնէութիւնը կռապաշտ թագաւորների պալատներում: Բայց մահմեդականութեան խաւար մոլեռանդութիւնը սպանեց հայ աղջիկների այդ եռանդը, նրանք այնուհետև մեծ դժուարութիւններով կարողացան պահել իրանց կրօնը միայն, այն ևս գաղտնի կերպով: Փարիչանը մնացել էր հայ և քրիստոնեայ. այդ գիտէր նրա տիկինը միայն, որ ինքը նոյնպէս պահպանել էր քրիստոնէութիւնը: Այդ կրօնական ամուր կապը աղախնի ու իր տիկնոջ մէջ աւելի էր տւել նրանց մտերմութեանը: Այդ էր պատճառը, որ տիկինը այնպէս ընտանեբար և համարձակ կերպով թափում էր փարիչանի առջև իր սրտի ցաւերը:

Աղախինը ետևից սանդրելով տիկնոջ գիսակները, անցաւ նրա առջևի կողմը, սկսեց ճակատի վրա թափված փունջերից *) զանազան խոպոպիկներ ոլորել:—Խանը մազերի հիւսվածքի այդ ձևը շատ է սիրում, ասաց նա, ճարպիկ մատներով շարունակելով իր գործը:—Յիշում էք, տիկին, այն ժամանակ ասաց խանը՝ «այդ զանգրաւոր փունջերը խիստ սազ են գալիս քո երեսին». ես դեռ չեմ մոռացել նրա խօսքերը:

—Ես ոչինչ չեմ յիշում, պատասխանեց տիկինը տխուր ձայնով:

Աղախնի մտաբերած «այն ժամանակը» վեց ամիս առաջ էր, այնուհետև խանը ոչ մի անգամ չէր մտել Զուբէյդայի խանումի բնակարանը: Այս գիշեր միայն հերթը նրան էր հասել.... Այս գիշեր միայն ներքինապետը, այն ևս շատ ուշ, նրան իմացում տուեց հարեմի իշխանի այցելութեան մասին:

—Դէ շուտ արա, երկար մի տանջիր ինձ, ասաց տիկինը, ձանձրանալով աղախնի հնարած չափազանց պաճուճանքներից:

—Իսկոյն, իսկոյն կը վերջացնեմ, պատասխանեց աղախինը: — Մնում է ձեր յօնքերին բասմա *) դնել, աչքերին սուրմա *) քաշել, հագցնել ձեզ, և դուք բոլորովին պատրաստ կը լինէք:

Նա սկսեց փետուրը թաթախել ինչ որ հեղուկի մէջ և նրանով վարպետութեամբ ներկել տիկնոջ յ օ ն ք ե ր ը, որ առանց դրան ևս սև գոյն ունէին: Միայն հարկաւոր էր նրանց աղեղի ձև տալ, ծայրերը փոքր ինչ երկարացնել, իսկ մէջ տեղում յօնքերի երկու կամարները միմեանց հետ միացնել:

Այդ գործողութիւնը կատարելու միջոցին յանկարծ լսելի եղաւ թնդանօթների ռմբիւնը: Ամբողջ ամրոցը սարսափելով դղրդաց: Սոսկաց և տիկինը: Սոսկումից նրա գլուխը դողդողաց, և փետուրեայ վրձինը շեղվելով իր ուղղութիւնից, ձգեց նրա մարմարիօնի նման սպիտակ ճակատի վրա մի անկանոն սև գիծ:

—Ո՛ւֆ, հոգիս դուրս գար, այդ ինչ եղաւ, գոչեց աղախինը ինքն ևս սոսկալով, երբ նկատեց, որ իր բոլոր աշխատութիւնները տիկնոջ յօնքերը գեղեցկացնելու վերաբերութեամբ ապարդիւն եղան:—Բայց ես մեղաւոր չեմ, տիկին, եթէ դուք թնդանօթների ձայնից չը վախենայիք և ձեր գլուխը ուղիղ պահէիք, իմ ձեռքը երբէք չէր սխալվի: Վնաս չունի. ես իսկոյն կը սրբեմ այդ անկանոն գիծը. նրա հետքն անգամ չի մնայ: Բայց դուք աշխատեցէք չը վախենալ և ձեր գլուխը չը դողդողացնել, երբ միւս անգամ կը լսէք թնդանօթների որոտը:

—Ես կաչխատեմ... պատասխանեց տիկինը վշտալի ձայնով:—Ես որոտից ու կայծակից անգամ սոսկալու իրաւունք չունեմ, երբ ինձ զարդարում են իմ իշխանի զուարճութեան համար: Ես զգացմունքից զուրկ մի առարկայ եմ: Աշխարհի կործանման րոպէում անգամ, երբ իմ տէրը ցանկանում է ինձանով ուրախանալ, ես պիտի խեղդեմ իմ սրտում իմ բոլոր զարհուրանքը և պիտի պատրաստվեմ նրան ուրախացնելու.... Այդպէս է մեր վիճակը, Փարիչան: Նայիր, այնտեղ, մեզանից փոքր ինչ հեռու, արիւն և արտասուք է հոսում: Մայրերը գրկած իրանց զաւակներին, աղաչում են, որ իրանց սպանեն և խնայեն որդուն: Այնտեղ թշնամու սուրը մահ է տարածում, իսկ այստեղ ինչ է կատարվում....

—Այստեղ բռնակալի գազանային կրքերի համար մի զոհ է պատրաստվում... պատասխանեց աղախինը, չը կարողանալով զսպել իր բարկութիւնը:

Աղախինը ջրով թրջեց մի սպիտակ շորի կտոր և զգուշութեամբ սկսեց սրբել անկանոն սև գիծը նրա ճակատից: Յօնքերի ներկելը աւարտվեցաւ, մնում էին աչքերը:

Նա փղոսկրեայ բարակ գեղձիրը թաթախեց մի փոքրիկ պարկի մէջ, որ շինված էր հաւի ոտքի կաշուց: Դրա մէջ ածած էր սուրմայի սև փոշին: Յետոյ գեղձիրը վարպետութեամբ տարաւ աչքերի երկու կոպերի միջից: Այդ գործողութիւնից յետոյ կոպերի եզերքը ընդունում էին իրանց վրա սև փոշին, և աչքերին այնպիսի արտայայտութիւն էին տալիս, կարծես թէ, նրանք նշաձև սև շրջանակի մէջ դրված լինէին: Բայց աղախինը զարմացաւ, երբ նկատեց, որ այդ անգամ սուրման ամենևին չէր բռնվում. աչքերից բղխած հեղուկը ողողում էր, տանում էր սև փոշին: Տիկինը լաց էր լինում:

—Լաւ, լաւ, ասաց նա գեղձիրը մի կողմ դնելով,—ձեր աչքերը այնքան սև են, ձեր թերթերունքը այնքան խիտ են, որ սուրմայի կարօտութիւն չունեն: Հիմայ մնում է ձեզ հագցնել: Այդ շապիկը պէտք է փոխէք. նա բաւական երկար է և թանձր: Խանը սիրում է կարճ և թափանցիկ շապիկներ, որոնց տակից մարմնի բոլոր գեղեցկութիւնները երևում են:

—Ես ատում եմ այդ խայտառակութիւնը....

—Այդ ուրիշ բան է, որ դուք ատում էք, բայց դուք պէտք է հագնէք այն, ինչ որ նրան է դուր գալիս:

(Կը շարունակվի)

*) Փ ո ւ ն ջ ասում են կանանց կարճ կտրած և ճակատի վրա թափված մազերին:

*) Բ ա ս մ ա մի օծանելիք է, որով սև գոյնով ներկում են յօնքերը:

*) Ս ո ւ ր մ ա մի սև փոշի է, որ գործ են ածում աչքերի համար: